

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата психологічних наук, доцента Бабчук Олени Григоріївни
на дисертацію Здебського Дмитра Володимировича
«АДМІНІСТРАТИВНО – ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ
ПОЛІГРАФА ЯК МЕТОДУ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ»
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Актуальність дисертаційного дослідження Здебського Дмитра Володимировича зумовлена специфікою поліграфологічного методу як міждисциплінарного засобу пізнання, що базується на інтеграції знань з психофізіології для вирішення завдань кримінального аналізу. Психологічний аспект актуальності розкривається через такі ключові напрями:

1. Робота з когнітивними та ідеальними слідами в психіці суб'єкта поліграфологічного дослідження. Фундаментальна психологічна складова методу полягає в тому, що поліграфологія здійснює оцінку достовірності інформації повідомляємої особою на основі слідів подій, відображених у її психіці. Актуальність методу в системі кримінального аналізу визначається його здатністю встановлювати когнітивні маркери прихованої інформації та виявляти психоемоційну значущість окремих фактів у свідомості суб'єкта. В умовах інформаційного перенасичення поліграф стає унікальним інструментом збору «слідів інформації», які існують лише на рівні уявних когнітивних відображень, що дозволяє реконструювати обставини події за відсутності матеріальних доказів.

2. Інтеграція поведінкової інформації в аналітичну розвідку. Сучасний кримінальний аналіз орієнтований не лише на механічну обробку великих масивів даних, а й на оцінку поведінкових індикаторів та прогнозування ризиків. Актуальність дисертації підсилюється обґрунтуванням можливості інтеграції результатів психофізіологічних досліджень до системи аналітичного супроводу діяльності правоохоронних органів. Це дозволяє здійснювати профілювання

потенційно небезпечних осіб та виявляти приховані закономірності у поведінці фігурантів кримінальних проваджень. Таким чином, психологічний аналіз реакцій особи трансформується у валідний аналітичний показник, необхідний для прийняття стратегічних управлінських рішень у моделі Intelligence-Led Policing (ILP).

3. Психологія професійної компетентності та самоефективності. Особливого значення набуває психологічний аналіз діяльності самого спеціаліста поліграфа. Автор доводить, що професійна компетентність поліграфолога охоплює не лише технічні навички, а й складний комплекс когнітивних умінь, емоційних компонентів та мотиваційних чинників. Ключовим психологічним аспектом актуальності є дослідження самоефективності поліграфолога, тобто його суб'єктивної впевненості у здатності успішно реалізовувати діагностичні завдання в умовах високого стресу. Це дозволяє розглядати спеціаліста поліграфа як сертифікований «сенсор» у мережі кримінального аналізу, чия об'єктивність залежить від психологічної стійкості, підготовки та етики.

4. Психологічна безпека та етика взаємодії в умовах війни. В умовах правового режиму воєнного стану актуалізується потреба у специфічній психологічній підготовці досліджуваної особи. Робота наголошує на важливості передтестової та міжтестової бесід як інструментів формування нейтральної атмосфери, що є критично важливим для забезпечення валідності результатів тестування. Психологічний контекст актуальності також охоплює перевірку осіб, які повернулися з полону, де необхідно враховувати стан вербувальної вразливості та специфічні психоемоційні чинники, що впливають на надійність отриманої інформації.

5. Превентивно-стимулююча функція методу. Крім діагностичної мети, застосування поліграфа має значний психологічний ефект стримування правопорушень. Наявність системи поліграфологічних перевірок стимулює осіб до надання правдивих свідчень (зізнань) та формування атмосфери інституційної довіри в підрозділах сектору безпеки і оборони, що є вкрай актуальним для антикорупційного моніторингу та кадрової стабільності держави.

Отже, актуальність роботи Здебського Д. В. полягає у переході від сприйняття поліграфа як «детектора брехні» до його розуміння як науково обґрунтованого методу поведінкової аналітики, що дозволяє об'єктивізувати суб'єктивну психологічну реальність суб'єкта для потреб національної безпеки.

Дисертацію виконано відповідно до основних положень Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020; Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 - 2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11.05.2023 № 273/2023; Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2023 року, визначеного постановою Кабінету Міністрів України від 07.09.2011 № 942 та у редакції постанови КМУ від 09.05.2023 № 463; тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки, затвердженої наказом МВС України від 11.06.2020 № 454.

Річних планів науково-дослідної діяльності Одеського державного університету внутрішніх справ на період 2023-2028 років: Загальноуніверситетська тема «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» № 0123U103538; кафедри кримінального аналізу та інформаційних технологій «Інформаційні технології: сучасний стан, особливості в умовах війни та післявоєнний період» № 0123U103748; кафедри психології та педагогіки «Психологія особистісного становлення поліцейського в професійній діяльності та період відновлення» № 0123U103782.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність. Викладені у роботі наукові положення щодо концептуалізації поліграфа як самостійного методу кримінального аналізу та обґрунтування його подвійної функціональності (як інструмента верифікації та джерела аналітичних баз даних) є ґрунтовними, аргументованими та переконливими. Досить схвально слід поставитися до сформованої методологічної програми, яку склали загальнонаукові

(діалектичний, системного аналізу) та спеціальні (історико-правовий, компаративний, логіко-юридичний) методи наукового пізнання, що забезпечило повноту вивчення міжнародних стандартів, логічну побудову концепції інтеграції даних у цифрові системи та практико-орієнтовані результати, верифіковані аналізом репрезентативного масиву з 1571 поліграфологічного дослідження, проведеного в умовах воєнного стану.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна одержаних у ході дослідження результатів полягає насамперед у тому, що дисертація за своїм характером і змістом є одним із перших в Україні комплексним міждисциплінарним дослідженням щодо застосування поліграфа як спеціалізованого методу кримінального аналізу. Сформульовані автором висновки за результати дисертаційного дослідження є важливими для таких наук як адміністративне право та процес, інформаційне право, а також психологія (зокрема судова психофізіологія). В дослідженні сформульовано низку наукових положень, висновків і рекомендацій щодо теоретичного осмислення змісту та правового регулювання використання психофізіологічної детекції в інформаційно-аналітичній діяльності.

Аналіз законодавства та дослідження концептуальних положень щодо застосування поліграфа в системі кримінального аналізу містять елементи наукової новизни, серед яких найважливішими в психологічному контексті є наступні:

- на основі теоретичного осмислення сутності поліграфологічного методу його концептуалізовано як засіб ідентифікації когнітивних маркерів прихованої інформації, що існують у формі ідеальних слідів у психіці особи. Це дозволяє об'єктивізувати суб'єктивну психологічну реальність для потреб безпеки;

- обґрунтовано зміст самоефективності поліграфолога як ключового психологічного чинника професійної компетентності, що визначає суб'єктивну впевненість фахівця у здатності успішно реалізовувати діагностичні завдання в екстремальних умовах воєнного стану;

- запропоновано модель інтеграції поведінкової інформації до системи аналітичного супроводу розслідування, що дозволяє трансформувати

психофізіологічні реакції суб'єкта у валідні аналітичні дані для профілювання осіб та моделювання ризиків;

- удосконалено методологічні підходи до інтерпретації результатів шляхом впровадження Мультиноміальної емпіричної системи оцінки (ESS-M) та Байєсівського висновку, що забезпечує перехід від суб'єктивного «клінічного» тлумачення до статистично верифікованого ймовірнісного показника достовірності інформації.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Дисертація Здебського Дмитра Володимировича «Адміністративно-правові засади застосування поліграфа як методу кримінального аналізу» є завершеною кваліфікаційною працею, що характеризується логічною структурою та глибоким міждисциплінарним змістом, де правові аспекти нерозривно поєднуються із психофізіологічними засадами детекції обману. Зміст роботи забезпечує комплексне висвітлення обраної проблематики, що відповідає спеціальності 081 «Право» та інтегрує сучасні здобутки судової психології. Робота складається із вступу, трьох розділів, що охоплюють дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (166 найменувань) та змістовних додатків.

У першому розділі здійснено фундаментальне теоретико-методологічне обґрунтування поліграфа як методу кримінального аналізу. Автор розглядає поліграф не лише як технічний пристрій, а як складну психофізіологічну систему, спрямовану на виявлення когнітивних маркерів прихованої інформації, що існують у формі ідеальних слідів у психіці особи. Особливу увагу приділено міждисциплінарній природі методу, що синтезує знання з психології, фізіології та права, закладаючи концептуальне підґрунтя для використання поведінкової інформації в межах інформаційно-аналітичної діяльності. Окремим вагомим складником розділу є аналіз захисту персональних даних суб'єктів дослідження відповідно до стандартів GDPR, що є критичним при роботі з чутливою психофізіологічною інформацією.

Другий розділ присвячено організаційним аспектам та практичній реалізації поліграфологічного методу в умовах правового режиму воєнного стану. Дисертант комплексно досліджує подвійну функціональність поліграфа:

як інструмента верифікації оперативної інформації та як ресурсу для профілювання осіб. Важливий акцент зроблено на психологічній підготовці досліджуваної особи через структуру передтестової бесіди, що забезпечує валідність результатів. Автор здійснив ґрунтовний статистичний аналіз 1571 поліграфологічного дослідження, проведеного в підрозділах сил оборони, що дозволило виявити специфіку поведінкових реакцій фігурантів у кримінальних провадженнях щодо незаконного обігу зброї та державної зради.

У третьому розділі розроблено перспективні напрями розвитку методу та шляхи професіоналізації фахівців. Автор обґрунтовує впровадження Мультиноміальної емпіричної системи оцінки (ESS-M) та Байєсівського висновку, що дозволяє трансформувати суб'єктивне тлумачення реакцій у статистично верифікований аналітичний показник. Особливої уваги заслуговує розроблена автором модель компетентності поліграфолога, яка базується на показниках самоефективності фахівця – його здатності успішно виконувати діагностичні завдання в умовах екстремального стресу. Сформульовано пропозиції щодо створення Єдиного державного центру оцінки достовірності інформації, цифровізації баз даних у форматі NCCA ASCII та інтеграції результатів у цифрові системи управління доказами (DEMS), що визначає стратегічні пріоритети аналітичного супроводу безпеки України у повоєнний період.

Теоретична та практична значимість результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що з точки зору психологічної науки поглиблення наукових уявлень про міждисциплінарну природу поліграфології як синтезу психології, фізіології та права. Це дозволяє концептуалізувати поліграф як засіб об'єктивізації суб'єктивної психологічної реальності особи для потреб безпеки.

Теоретичні висновки автора щодо виявлення когнітивних маркерів прихованої інформації, які існують у формі ідеальних слідів у психіці суб'єкта, створюють наукове підґрунтя для подальших досліджень у сфері судової психології та психофізіології. Практична значущість роботи обумовлена розробкою моделі самоефективності поліграфолога як ключового психологічного чинника професійної компетентності, що може бути використана у програмах

підготовки та підвищення кваліфікації фахівців за спеціальністю 053 «Психологія».

Результати дослідження мають прикладне значення для вдосконалення методів психологічної підготовки досліджуваних осіб (через структуру передтестової бесіди) та оцінки психоемоційних станів персоналу сектору безпеки і оборони, зокрема для виявлення вербувальної вразливості та профілювання ризиків у межах моделі Intelligence-Led Policing. Запропоновані підходи щодо використання Байєсівського висновку в системі ESS-M дозволяють мінімізувати когнітивні упередження аналітика та трансформувати психофізіологічні дані у валідні прогностичні моделі поведінки.

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях. Основні положення дисертації викладені у 25 наукових працях, із яких: 6 – статті у наукових фахових виданнях України (4 – з юридичних наук та 2 – з психологічних наук). Крім того, результати дослідження оприлюднено у 14 тезах доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, 3 публікаціях у спеціалізованих виданнях з поліграфології та 2 наукових роботах, поданих на конкурси статей. Така кількість, обсяг і зміст друкованих праць повністю відповідають вимогам МОН України щодо публікації основного змісту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії. Наявні публікації та успішна апробація результатів дослідження на численних наукових заходах у Києві, Одесі, Львові, Харкові, Хмельницькому та Дніпрі надають автору право публічного захисту дисертації, адже її основні положення, висновки і рекомендації пройшли належну перевірку науковою спільнотою та практиками.

Висновки дисертаційного дослідження Здебського Дмитра Володимировича у повній мірі відповідають дванадцяти поставленим завданням в межах обраного об'єкта та предмета, відображаючи інтегрований характер поєднання адміністративно-правових аспектів із психофізіологічними засадами детекції прихованої інформації.

Дисертацію викладено українською мовою. Матеріал подано в науковому стилі, що характеризується логічною послідовністю викладу, коректним

застосуванням міждисциплінарної термінології та належним рівнем аналітичного узагальнення отриманих емпіричних результатів.

Обґрунтованість наукових положень роботи та достовірність одержаних результатів підтверджена глибокою теоретичною та методологічною інтеграцією знань із психології, фізіології та права, критичним аналізом і узагальненням значної кількості праць провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як О. Мотлях, В. Шаповалов, Р. Нельсон та Д. Крапол. Достовірність висновків базується на аналізі значного масиву емпіричного матеріалу, проведеного особисто автором у підрозділах сил оборони в умовах воєнного стану (у 2022-2025 рр.), що забезпечило високу репрезентативність результатів. Слід відмітити високий рівень оволодіння автором методологією судової психофізіології та адміністративного права. У роботі висвітлено широкий спектр нових проблем, зокрема концептуалізацію «ідеальних слідів» у психіці суб'єкта як джерела аналітичної інформації та впровадження Мультиноміальної системи оцінки ESS-M. Автор вміло і коректно полемізує щодо переваг американської методології АРА, аргументуючи власні судження критеріями наукової валідності та відтворюваності результатів. Комплексний підхід до використання методів дослідження дозволив системно дослідити поліграф як метод кримінального аналізу, виконати поставлені завдання та досягти мети.

Віддаючи належне ґрунтовній і сумлінно виконаній роботі дисертанта, високо оцінюючи науковий рівень проведеного дослідження, його актуальність та інноваційність підходів, зокрема в контексті забезпечення психологічної безпеки та розвитку самоефективності фахівця, доцільно звернути увагу на окремі зауваження, а також на деякі положення та висновки, що мають дискусійний характер:

1. У процесі ознайомлення з дисертаційним дослідженням привертає увагу відсутність використання методу емпіричного анкетування як одного з інструментів збору первинної інформації. Попри унікальний аналіз 1571 поліграми та глибину обґрунтування системи ESS-M, на нашу думку, залучення результатів анкетного опитування самих поліграфологів сектору безпеки щодо

їхньої самоєфективності та професійного вигорання в умовах війни сприяло б додатковій психологічній верифікації авторської моделі рівнів компетентності.

2. У процесі аналізу дисертаційної роботи виявлено певну структурно-змістову неузгодженість між кількістю сформульованих дослідницьких завдань (12 пунктів), положеннями наукової новизни та загальними висновками. Відповідно до вимог до логіки побудови наукового дослідження, кожне завдання має бути спрямоване на отримання конкретного наукового результату, який повинен відобразитися у відповідному пункті наукової новизни. Зазначена неузгодженість певною мірою ускладнює сприйняття послідовності реалізації наукових цілей автора, однак не зменшує значущості отриманих результатів щодо подвійної функціональності поліграфа.

3. У підрозділі 3.2, а також у загальних висновках, дисертантом розглядається можливість створення централізованих інституцій – «Єдиного державного центру оцінки достовірності інформації». Проте у тексті зустрічаються твердження про надання правоохоронним органам як централізованій єдності певної «суб'єктності» у взаємодії з РНБО. З огляду на те, що діяльність поліграфолога має ґрунтуватися на принципах незалежності, неупередженості та професійної нейтральності як своєрідного «сенсора» у процесі оцінки достовірності інформації, зазначене положення потребує додаткового уточнення з позицій психологічної деонтології та професійної етики. Таке уточнення сприятиме уникненню неоднозначних інтерпретацій щодо можливого впливу політичних чи інституційних чинників на об'єктивність психофізіологічних висновків.

Разом з тим, наведені зауваження та пропозиції носять дискусійний характер, вказують на глибокий науковий пошук автора та мають бути предметом для публічної дискусії під час захисту. Вказані зауваження не впливають на загальне позитивне враження від дисертації, яка є вагомим внеском у розвиток як юридичної, так і психологічної науки.

ВИСНОВОК:

Дисертація Здебського Дмитра Володимировича «Адміністративно-правові засади застосування поліграфа як методу кримінального аналізу» є

самостійною, комплексною, завершеною працею, що містить нові науково обґрунтовані результати проведеного здобувачем дослідження, розв'язує важливе наукове завдання щодо концептуалізації поліграфологічного методу як засобу ідентифікації когнітивних маркерів прихованої інформації в системі кримінального аналізу, та свідчить про належний рівень оволодіння Здебським Дмитром Володимировичем методологією наукової діяльності.

Дисертація повною мірою відповідає Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти та науки України № 40 від 12.01.2017 року (зі змінами, внесеними наказом Міністерства освіти та науки України № 759 від 31.05.2019 року) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор, Здебський Дмитро Володимирович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі права.

РЕЦЕНЗЕНТ:

Завідувач кафедри психології та педагогіки

Одеського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент

Олена БАБЧУК